

СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО

УДК 94 (529): 328.36

Віталій Гаєур

ЗВОДИ ЗАКОНІВ “БУКЕ СЬОХАТТО” ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ЗА ВИЩОЮ ВОЄННОЮ АРИСТОКРАТІЄЮ У ЯПОНІЇ ДОБИ СЬОГУНАТУ ТОКУГАВА

У статті автор аналізує низку законодавчих положень “Буке сьохатто”, спрямованих на встановлення контролю центральної влади сьогунату Токугава щодо даймьо. Характеризується серія документів від 1615 до 1710 рр, а також аналізуються зміни у правах та обов'язках вищої воєнної аристократії. Автор намагається висвітлити роль подібних законодавчих ініціатив безпосередньо для збереження політичної системи, встановленої кланом Токугава.

Ключові слова: сьогунат Токугава, Буке сьохатто, бакуфу, даймьо, сьогун.

У 1603 р. постав сьогунат Токугава. Виник із попелу доби роздроблення та регіональних міжусобиць, яка мала назву сенгоку дзідай, або “Епоха воюючих провінцій”. Звісно, нова політична система виникла не на пустому місці, їй передував період поступової централізації країни, відомий як доба Адзуті-Момояма (1568–1598). Назва, у першу чергу, апелює до імен тих полководців, яким воєнні таланти, вдала політична діяльність та подекуди збіги обставин дозволили відіграти чи не ключову роль у тогочасних подіях. Мова, звісно ж, про Оду Нобунага та Тойотомі Хідейосі. Хоча, безперечно, процесу централізації сприяло територіальне зростання низки інших даймьо. Хідейосі, вже після смерті Нобунага, вдалось у певній мірі підкорити або нав'язати їм свою волю, але протиріччя від того не зникли. Останній акт у справі об'єднання країни випав на долю Токугави Ієясу, який, безперечно, з допомогою васальних полководців зміг поставити крапку у протистоянні. У 1600 р. його військо здобуло перемогу при Секігахарі, розбивши ворожу коаліцію, а в 1615 р. дім Токугава позбувся останнього на той момент небезпечного супротивника в уособленні сина Хідейосі – Хідейорі.

Збереження політичної системи, яка поступово вибудовувалась, потребувало від правителів дому Токугава унеможливлення тенденцій, які мали місце у минулому. Фінансові незгоди і нездатність їх подолати, регіональний сепаратизм, політична та воєнна слабкість довели попередній сьогунат (Асікага) до системного колапсу. Саме це

спонукало диктаторів нового політичного режиму законодавчо оформити систему контролю над суспільними станами. Ієясу та його нащадкам пощастило більше, ніж сьогунам часів Муроматі – домен Токугава контролював колосальні як для тогочасної Японії фінансові, й, відповідно, військові ресурси, мав значну кількість вірних васалів. І головне, режим не демонстрував слабкі сторони, як це, наприклад, відбулось ще на початку становлення сьогунату Асікага. А отже, міг підкріпити закон реальним примусом. Хоч, безумовно, справа йшла не лише до утисків, але й до означення станових привілеїв, які Токугава, вочевидь, вважали за належне офіційно затвердити.

Звернімось до зводів законів, які були спрямовані на означення статусу, прав та обов'язків найвпливовіших представників військового стану, а саме – даймьо. Мова йде про “Буке сьохатто”, або “Закони для воєнних домів”. Звід мав як перший варіант, опублікований у 1615 р., так і доповнені чи модифіковані пізніше, що й буде розглянуто. Також варто сказати про те, що ще перед видання цього документу клан Токугава, а саме Ієясу домігся клятви вірності від даймьо, що додало легітимності режиму та рішенням, які могли бути прийняті правлячим домом [1].

Щодо першого варіанту кодексу, виданого 1615 р. ще за життя Токугави Ієясу, то він містив найбільш засадничі пункти, які в подальшому майже завжди зберігались у інших версіях. Необхідно вказати на те, що не всі пункти кодексів будуть враховані, а тільки ті, які проливають світло на предмет дослідження.

Так, атрибутами бусі (перелічені в пункті 1) були вивчення письма, користування зброєю, стрільба з лука та верхова їзда. З одного боку, це – елементи професійного ремесла, а з іншого – символічні заняття, які в комплексі вирізняли воїнів серед інших станів. Тут же (в контексті символізму) – наявне вказування на виокремлення даймьо за одягом (пункт 10), а також один із привілеїв, таких як їзда в паланкіні (пункт 11). Елітаризм воєнного стану також мав підкреслювати пункт 15, згідно із яким закликалось призначати на найвищі посади за здібностями та знаннями, а отже, хоча б формально, ставився акцент на меритократичний устрій. Пункт 3 містить нагадування про закон, як основу всього устрою, що, безперечно, не применшувало владу воєнного диктатора як основного джерела даного закону. А пункт 4, про здачу винних у злочинах воїнів, апелює до фактичної дії цього закону, також пориває (!) з основами того ладу, що панували в попередній епосі, де роль першої скрипки грала воєнна сила [2].

Також, як бачимо з пункту 6, на даймьо ставиться заборона щодо побудови нових замків. Тут же присутня цілком прозора аргументація:

нові замки – це доповнення воєнного потенціалу, а отже, могли стати причиною повстання якогось амбітного даймьо. З цим, певною мірою, суголосні духом пункти 5 та 6: у першому з них вказується заборона зав'язування відносин із населенням інших володінь; в останньому – необхідність даймьо доносити в Едо інформацію про стан справ у сусідніх князівствах. У тій же логіці – пункт 9 про регулювання (а фактично – обмеження) кількості вершників при приїзді даймьо (підкреслимо – із доходом у річні 100–200 тис. коку рису) в столицю. У пункті 8 акцентується увага на забороні створення політичних угруповань між даймьо, базованих на шлюбних зв'язках між сім'ями [2]. Яка особливість тут проглядається? В першу чергу, бакуфу за всяку ціну прагнуло уникнути попередніх потрясінь. Таким чином, воно:

а) намагалось зменшити воєнний потенціал можливих бунтівників режиму (у першу чергу, сумнів викликали тодзама-даймьо);

б) свідомо проводило політику регіональної атомізації, за якої бачило шлях до унеможливлення місцевих альянсів з кількох князівств (ще одна поширена практика часів сенгоку дзідай);

в) намагалось володіти необхідною інформацією, аби, в разі нагальної потреби, діяти на випередження проти того чи іншого князівства;

г) старалось уникнути ймовірних форсмажорів.

Загалом, подібний механізм працював доволі ефективно. Понад те, як побачимо далі, не всі його елементи будуть необхідними для сьогунату в майбутньому.

У часи правління наступних сьогунів (не всіх), “Буке сьохатто” підлягало частковим редакціям та доповненням. Так, для прикладу, у роки правління Токугави Іеміцу (1623–1651) варіантів цього тексту було два. У 1629 р. вийшов перший. Найбільша увага тут припадає на редакцію пунктів 5 та 9. У першому з них скасовувалась заборона перебувати в інших князівствах. А у випадку пункту 9, скасовувалось регулювання кількості слуг при відвідуванні даймьо міста Едо [3]. Цілком можливо, перегляд цих положень відбувся через їх, на думку Іеміцу, недоречність. Адже політичний лад продовжував функціонувати надзвичайно стабільно, а надмірний контроль міг додати надто сильно антипатії з боку даймьо до правлячого дому. Тут, ймовірно, можна навіть помітити певний розрив поколінь: якщо Іеясу, створюючи новий лад, все ще багато в чому дивився на світ у логіці доби сенгоку, то Іеміцу уже дещо змістив акценти до єдності країни.

Наступна редакція з'явилась через шість років. Тут змін було уже незрівнянно більше. Насамперед, слід сказати, що десь відбулось

послаблення регулювання відносин та життя даймьо, а десь – навпаки посилення. Наприклад, за пунктом 2 остаточно оформилась система санкцій котаї (яка проіснувала до 1862 р.). У даному випадку, даймьо зобов'язувався перебувати в столиці тільки чотири – шість місяців (замість року – як було прийнято ще від часів Іеясу). Це суттєво полегшувало життя князів, адже до цього їм доводилось:

а) довший час перебувати в столиці, а отже – під контролем бакуфу;

б) витрачати колосальні кошти на проживання в столиці що, потенційно, зменшувало господарський потенціал князівств.

Зредаговано і пункт про зведення укріплень: заборонялось навіть відбудувати постраждалі, за виключенням житлових замків. Для цього необхідно було звернутись із запитом до Бугьосьо – міського управління в Едо. Пункти 7 та 8 забороняли як конфлікти між даймьо, так і формування між ними політичних угруповань. Додалась деталізація щодо влаштування шлюбів між самураями із доходом більше 10 тис. коку: тепер необхідно було звернутись за дозволом до сьогуну. Останній забезпечував собі можливість маніпуляції сімейними зв'язками даймьо, аби не допустити формування тих же угруповань. Важливо вказати, що даймьо із подібними прибутками була немала кількість, а тому, із врахуванням подібних ресурсів, могла представляти собою значну загрозу [4].

Також у цьому акті сьогунат затверджував заборону для даймьо щодо отримання будь-яким шляхом храмових земель І, безперечно, новим пунктом (але в дусі тренду тих десятиліть) була сувора заборона на сповідання християнського вчення. І (уже в дусі легітимація себе, як відповідальної влади), встановлювалась сувора необхідність ведення судового процесу над правопорушниками з числа даймьо.

Князівський кодекс варіанту 1663 р. був виголошений у часи правління Токугави Ітсуна (1651–1680). Він теж зазнав деяких змін. Зокрема, контроль поширювався над сьомьо (даймьо, що в провінційній ієрархії підпорядковувались кокусю – володарям провінцій, тобто великим даймьо): вони теж були зобов'язані кожного року нести службу в Едо. Також з'явилося регулювання можливих шлюбних відносин між нащадками з домів даймьо та куге: за пунктом 8 обидві сторони повинні були подати запит в бугьосьо, аби цей управлінський орган вирішив проблему. І один із найцікавіших моментів – заборона дзюнсї. Говорячи про останнє, маємо на увазі один із видів ритуального самогубства сеппуку, а саме – слідування васала за сеньйором (після смерті останнього) [5]. Подібна заборона цілком логічна: кількість даймьо, серед яких могли бути й вельми

талановиті, а отже, необхідні для управління державою, могла різко зменшитись.

Під час обіймання титулу сьогуну п'ятим очільником роду – Цунайосі (1680–1709), у світ з'явився ще один варіант “Буке сьохатто”, датований під 1683 роком. Зокрема, у ньому говорилось про заборону встановлення приватних тарифів між провінціями. Також, у випадку надзвичайної ситуації в конкретній провінції чи столиці, даймьо з інших провінцій не мали права вирушати туди, а, натомість, повинні очікувати на розпорядження з м. Едо (таким чином, сьогунат, ймовірно, хотів усунути ще одну потенційну можливість для повстання). За пунктом 7, у випадку конфлікту даймьо, у ситуацію мав втрутитись представник сьогуну. Якщо ж вирішити ситуацію не вдавалось, слід було подати запит в Хьодзьосьо. Також з'явився пункт, який регулював встановлення спадкоємності серед даймьо, де, у випадку відсутності відповідного затвердження всередині дому, даймьо теж міг втручатись (аби надати затвердження запиту) [6].

У 1710 р. була створена та оприлюднена шоста – і остання версія кодексу. Відбулось це в часи правління 6-о сьогуну, Іенобу (1709–1712). Тут уже з'являється наказ про жорстку заборону щодо здійснення корупційних дій. І це не дивно, враховуючи те, що синхронно кількість цінних металів, зокрема срібла в Японії зменшувалась – через його експорт китайцями та Нідерландською Ост-Індською компанією в Китай, а також фактичного досягнення максимальних показників населення країни у цю епоху (близько 26 млн). Також вказувалось не зловживати чиновницькими повноваженнями та не замовчувати про скарги, подані до розгляду (аби усунути, таким чином, замовчування щодо наявних проблем системи). Знову ж з'явився пункт про визначення кількості свити: вказувалось, що її чисельність має відповідати соціальному статусу лорда [7]. Це теж можна розглядати як вияв політичної символіки, що цілком суголосне з конфуціанською доктриною.

Варто під кінець додати, що цей документ не був оприлюднений наступним, 7-м сьогуну Ієцугу, який не дожив до повноліття, адже саме з цього віку можна було видавати закони. Після нього наступні 7 сьогунів оприлюднювали варіант 1683 р. (за виключенням законів останніх двох, в часи правління яких були здійснені незначні поправки) [7].

Таким чином, бачимо, що регулювання становища даймьо відбувалось на майже усіх рівнях суспільного існування. Загалом, помітна тенденція до зростання контролю, хоча, безперечно, порушень, навіть після оголошення кодексів не могло не траплятись –

засобів контролю (не дивлячись на їх широкий арсенал) було все ж недостатньо у якісному плані.

Отже, постав режим військової диктатури, яку очолювали представники клану Токугава, потребувала налагодження регулювання суспільними відносинами в межах країни. Немало уваги та зусиль бакуфу присвятило означенню становища вищої військової аристократії даймьо, котрі могли становити потенційну загрозу існуванню системи. Одним із діючих механізмів слугували зводи законів “Буке сьохатто”, які встановлювали та конкретизували повноваження й обов’язки цієї групи осіб. А домінування клану Токугава у системі суспільних відносин фактично забезпечувало дотримання встановлених порядків з боку даймьо.

Список використаних джерел

1. *Oath of Fealty*, 1611. База даних: Google books/ Japan: A Documentary History. URL: https://books.google.com.ua/books?id=2Ya3DQAAQBAJ&pg=PT223&lpg=PT223&dq=oath+of+fealty+tokugawa+1611&source=bl&ots=JnG5ImLmTP&sig=gtvvNu4wFkLMGwXNdnLTlmyvWBs&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjSqfKLgc_eAhXoIYsKHQOeCCAQ6AEwAHoECAkQAQ#v=onepage&q=oath%20of%20fealty%20tokugawa%201611&f=false (дата звернення: 12. 11. 2018).
2. [BUKE SHOHATTO 1615]. THE LAWS FOR THE MILITARY HOUSES (“BUKE,” I. E. THE DAIMYOS) // База даних Internet archive “Wayback Machine”. URL: https://web.archive.org/web/20071027103105/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1615.html (дата звернення: 12. 11. 2018).
3. [BUKE SHOHATTO 1629] // База даних “Internet archive “Wayback Machine”. URL: https://web.archive.org/web/20071027104634/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1629.html (дата звернення: 12. 11. 2018).
4. [BUKE SHOHATTO 1635] // База даних “Internet archive “Wayback Machine”. URL: https://web.archive.org/web/20071027104513/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1635.html (дата звернення: 12. 11. 2018).
5. [BUKE SHOHATTO 1663] // База даних “Internet archive “Wayback Machine”. URL: https://web.archive.org/web/20071226211435/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1663.html (дата звернення: 12. 11. 2018).
6. [BUKE SHOHATTO 1683] // База даних “Internet archive “Wayback Machine”. URL: https://web.archive.org/web/20071027104620/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1683.html (дата звернення: 12. 11. 2018).

erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1683.html (дата звернення: 12. 11. 2018).

7. [BUKE SHOHATTO 1710] // База даних "Internet archive "Wayback Machine". URL: https://web.archive.org/web/20071027104754/http://www.uni-erfurt.de/ostasiatische_geschichte/texte/japan/dokumente/17/tokugawa_legislation/index_files/buke_shohatto_1710.html (дата звернення: 12. 11. 2018)

Vitaliy Havur

**CORPUSES OF LAWS "BUKE SHOHATTO" AS A TOOL
OF CONTROL FOR THE HIGHER MILITARY
ARISTOCRACY IN JAPAN OF THE TOKUGAWA
SHOGUNATE**

In the article the author analyzes a number of legislative provisions "Buke shohatto", aimed for the establishing control of the central authority of Tokugawa shogunate over the daymio. A series of documents from 1615 to 1710 years is characterized, and the changes in rights and duties of the higher military aristocracy are analyzed. The author tries to highlight the role of such legislative initiatives for the preserving of the political system established by Tokugawa clan.

Keywords: Tokugawa shogunate, Buke shohatto, bakufu, daymio, shogun.